

Prekonávanie materialistického naturalizmu a sloboda filozofa

Roman Cardal

14. júna 2022 ✚ Spoločnosť ✚ Filozofia

Aténska škola

zdroj: flickr.com

Limity primitívneho naturalizmu

Grécka filozofia bola vo svojej prvej fáze *naturalistická*. Podľa rôznych mylétskych mysliteľov spočívala vlastná povaha skutočnosti (*fysis, natura*) v *niečom hmotnom*. Niektorí považovali za základ reality vodu, iní zase vzduch, zem alebo oheň. Tieto prvé filozofické interpretácie vychádzali zo snahy odhaliť v realite to, čo je *najzákladnejšie, najpôvodnejšie a najviac elementárne*. Bežná skúsenosť ľuďom ukazovala, že predmety ich poznávania sú premenlivé, a tak sa začali pýtať, z čoho vlastne vznikajú.

Filozofi si túto otázku kládli veľmi radikálnym spôsobom – zaujímalo ich, z čoho veci *nakoniec* vznikajú. V podstate rozmýšľali podobne ako my, keď sa chceme dozvedieť, z čoho niečo je. Keď si dáme dobré jedlo, môžeme sa kuchára opýtať na recept, teda na suroviny, z ktorých táto pochúťka pozostáva. Keďže aj použité suroviny nejakým spôsobom vznikli, v kladení otázok možno pokračovať, až kým sa nedospeje k bodu, v ktorom sú ďalšie otázky zbytočné.

Nakoniec sa skončí u nejakých „prvkov“, z ktorých sa predmety našej skúsenosti skladajú. Gurmán, samozrejme, nebude kuchára trápiť otázkami z chémie alebo fyziky. Uspokojí sa s tým, že sa mu prezradia „blízke matérie“ – napríklad múka, vajcia, cukor, korenie atď., a hľadanie „vzdialenej matérie“ prenechá iným. A práve po nej pátrali prví filozofi a identifikovali ju v tzv. *štyroch základných prvkoch vtedajšej kozmológie*. Z tohto pohľadu jahodový rez, sviečková a bravčové s kapustou a knedľou sú z vody, vzduchu, zeme a ohňa. Všetky hmotné veci majú totiž *svoj základ* v nich a napriek svojej odlišnosti v nich nachádzajú svoje hlbinné zjednocujúce princípy.

Vývoj filozofického myslenia sa však nemohol zastaviť pri týchto prvých interpretačných pokusoch. Odhalenie „matérie“, či už blízkej alebo vzdialenej, nestačí na to, aby sme zistili, čo sú veci v konečnom dôsledku a z čoho nakoniec vznikajú. Ľudia v staroveku dokázali vyrábať krásne veci z rôznych materiálov –

kameňa, dreva, kovov atď. Keď sa zamýšľali nad touto svojou činnosťou, museli skôr či neskôr dospieť k názoru, že „materiál“ je iba jedným z „aspektov“ vznikajúcich skutočností a že ich treba chápať z viacerých hľadísk. Ak by sme veci poznali len podľa ich matérie, teda len podľa toho, z čoho sú zložené, *nebolo by možné medzi nimi rozlišovať*. Vlastná povaha jednotlivých skutočností by zostala zastretá.

Je to zrejmé z jednoduchého príkladu. Stolička, stôl, lavica a skriňa sú vyrobené z dreva. Ak by sme ich teda chápali len z hľadiska toho, z čoho sú vyrobené, rozdiel medzi nimi by zmizol, pretože všetky sú z *rovnakého materiálu*. Odkaz na matériu nám teda ešte plne nehovorí, čo sú hmotné skutočnosti. Rozdiel medzi vymenovanými artefaktmi spočíva v tom, že každý z nich má iný tvar alebo, filozoficky povedané, *inú formu*. Forma teda musí byť niečo odlišné od matérie, inak by hmotné veci nemali vlastnú identitu. Tento názorný príklad ukazuje, že hmotné veci treba chápať aspoň prostredníctvom ich dvoch princípov „matérie a formy“, pričom forma je ten „silnejší“ princíp identity vecí než matéria.

Kontemplatívna láska k múdrosti

Keď došlo k tomuto uvedomeniu, filozofia vstúpila *do svojej novej fázy*, ktorú možno označiť ako *prekonanie pôvodného naturalizmu*. Zaslúžil sa o to slávny Pytagoras, ktorého meno sa nezmazateľne vrylo do pamäti nasledujúcich generácií. Pytagoras je dokonca spojený s filozofiou úplne jedinečným spôsobom. Podľa starovekej tradície to bol práve on, kto *ako prvý použil pojem „filozofia“*. V jeho dobe bolo bežné, že ľudia, ktorí vynikali v rôznych oblastiach, sa titulovali ako „múdri“ (*sophoi*). Keďže Pytagoras sa tiež vyznačoval výnimočnými vlastnosťami, aj on bol považovaný za jedného z múdrych. Pytagoras však proti tomu namietal. Odmietal titul „múdry“, pretože podľa neho *múdrost patrí len Bohu*, zatiaľ čo ľudia sa musia uspokojiť iba s usilovným hľadaním múdrosti. Kto hľadá múdrost, túži po nej, a kto po nej túži, miluje ju. Preto sa označoval len ako „milovník múdrosti“, teda doslova ako „filozof“ (*filein* = milovať, *sofos* = múdrost).

V súlade so zavedením titulu „filozof“ by mala byť každému jeho adeptovi vlastná *pokora*. To určite platilo pre veľkých gréckych filozofov. Aj v čase najväčšieho rozmachu gréckej filozofie sa na Pytagorov odkaz nezabúdalo. Môžeme sa o tom presvedčiť jednoduchým čítaním Aristotelovej *Metafyziky*. Na jej stránkach Aristoteles hovorí o metafyzike ako o „múdrosti“, ale opakovane zdôrazňuje, že ide o *stále hľadané poznanie, ktoré nikdy nie je úplne dosiahnuté*. Pytagorovo memento mu teda bolo drahé.

Bez významu nie je ani spôsob, akým Pytagoras praktizoval filozofiu. Filozofia bola pre neho základným sprievodcom pre život. Zastával názor, že človek by si ju mal zvoliť za svoju životnú cestu, ale zároveň si uvedomoval, že nie každý je toho schopný. Človek sa totiž musí narodiť pre filozofiu, to znamená, že musí vstúpiť na tento svet s prirodzenou dispozíciou pre ňu. Mnohým ľuďom, možno dokonca väčšine smrteľníkov, táto dispozícia chýba. Preto sa nezaujímajú o filozofiu a sú odsúdení na nefilozofický život, ktorý máva tragické vyústenie. Starogrécky historik Diogenes Laertios zaznamenal Pytagorovu odpoveď na otázku fílištínskeho samovládca Leontesa, ktorý chcel vedieť, kto je vlastne „filozof“. Pytagoras povedal Leontesovi, že život je podobný tomu, čo sa deje na národných slávnostiach. *„Lebo ako jedni k nim prichádzajú ako pretekári, iní za obchodom a tí najlepší ako diváci, tak sa v živote rodia jedni ľudia otroci, ako lovci slávy a bohatstva, a iní, filozofi, ako lovci pravdy.“*

Je to celkom dôležité svedectvo, pretože ukazuje, čo si Pytagoras od filozofie sľuboval. Predovšetkým prirovnával filozofov k „divákovi“ na národnej slávnosti. Musíme si vedieť aspoň čiastočne predstaviť, ako

asi takýto národný festival vyzeral. Stretávali sa na ňom ľudia z rôznych končín Grécka a venovali sa rôznym aktivitám – športovým súťažiam, súťažiam v speve, prednese hudby a poézie, obchodovaniu apod. V každom prípade šlo o hlučné zhromaždenie ľudí a program ich stretnutí bol určite bohatý. Filozof je však prirovnávaný k postavě, ktorá stojí mimo všetkého ruchu a iba ho pozoruje. Nie žeby opovrhoval dejmi, ktoré má pred očami, alebo žeby sa ich stránil z dôvodu nezájmu. Naopak. Práve preto, že ho veľmi zaujíma, čo sa vlastne na slávnosti deje a kto sú jej účastníci, nesmie sa vmiešať do davu. Musí z neho vystúpiť na nejaké miesto, *odkiaľ môže všetko pozorne sledovať*.

Pozorovanie je kontemplácia a Pytagoras na tomto príklade opisuje filozofický život ako *kontemplatívny*. Za pozornosť tiež stojí, že ľudí, ktorí sa nevenujú kontemplácii, označuje za *otrocké bytosti*. Akoby vnímal *istú súvislosť medzi teoretickým životom a slobodou človeka*. A takáto súvislosť určite existuje. Slobodná voľba, najmä životne dôležitá voľba, predpokladá úplnú informovanosť o tom, čo je jej predmetom. Človek si nemôže zodpovedne zvoliť to, čo dobre nepozná. Dobré niečo poznať predpokladá dostatok pokoja a času, ktorý v každodennom zhone nemáme. Pokiaľ ide o otázky zmyslu života a existenčného smerovania, platí to dvojnásobne.

Človek, ktorý sa nikdy nestiahne do ústrania, pokoja a ticha, aby v nich premýšľal o svojom živote, žije väčšinou podľa cudzích nôt. Myslí a správa sa podľa toho, ako „myslia“ ľudia v jeho okolí a ako sa „správajú“ ostatní. Svoju vlastnú cestu si nenájde, zostane mu ukrytá pod nánosmi aktuálnych problémov a starostí. Svoj život nevedie podľa osobne uvážených rozhodnutí, ale je skôr *vedený alebo skôr zvádzaný niekým iným* k tomu, čo nenapĺňa jeho život. Nežiť v súlade s osobne premysleným existenčným projektom je otrocké. Pytagoras chcel vo svojej odpovedi Leontesovi tieto súvislosti naznačiť a vniesť do jeho mysle perspektívu, ktorá by mohla podstatne zmeniť jeho postoje.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/prekonavanie-materialistickeho-naturalizmu-a-sloboda-filozofa/>